

1883, Deželni zakon z dne 28. 8. 1883, d. z. št. 17, Kako je občinam oskrbovati uboge, str. 21—23 (odslej DZ, str. ...). — 4. Drnovšek, str. 230—231. — 5. Ljubljana 1895—1910, Ljubljana 1910, str. 57 (odslej LJ, str. ...). — 6. Drnovšek, str. 230 do 231. — 7. DZ, str. 24. — 8. Drnovšek, str. 231. — 9. DZ, str. 27. — 10. Drnovšek, str. 230—231. — 11. DZ, str. 28. — 12. Drnovšek, str. 230. — 13. DZ, str. 29—32. — 14. LJ, str. 60 in Drnovšek, str. 230—231. — 15. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Reg I 1322/fasc 1093, fol 678—684. — 16. LJ, str. 60. — 17. LJ, str. 56 in ZAL, Varia Mag XX, Ustanove, fol 580. — 18. O ubožnicah ni bilo do sedaj veliko napisanega, imamo le tri priložnostne zapise. V publikaciji »Ljubljana 1895—1910« (LJ 1910) najdemo kratek zapis o podporah in kratek historiat ljubljanskih ubožnic. V »Kroniki slovenskih mest« (II, 1935) je podan tudi sila kratek historiat ljubljanske Jubilejne ubožnice in predvsem opis razmer leta 1935. Kot zanimivost povejmo, da so ubožnico povišali še za eno nadstropje. V njej je tedaj bivalo 250 ljudi. Tretji avtor je Marjan Drnovšek, ki je pisal o ubožnicah, podporah in hrani v Jubilejni ubožnici v publikaciji »Zgodovina Ljubljane« (LJ 1985, glej opombo 1). Drnovšek je tu sumarno opisal razvoj ubožne oskrbe v Ljubljani in objavil jedilnik iz Jubilejne ubožnice. — 19. LJ, str. 55—57. — 20. ZAL, Cod

III/49, fol 288 in Reg I 1630/fasc 1449, fol 580. — 21. ZAL, Reg I 1630/fasc 1449, fol 581—584, 602, 605, 612, 613. — 22. ZAL, Socialno politični urad/fasc 96, fol 162 in dalje. — 23. LJ, str. 56 in ZAL, Reg I 2205/fasc 2055, fol 272. — 24. ZAL, Reg I 2205/fasc 2055, fol 272, 273. — 25. ZAL, Cod III/49, fol 92. — 26. Ivan Hribar, Moji spomini, Ljubljana 1983, str. 283. — 27. ZAL, Reg I 1322/fasc 1093, fol 466—492. — 28. Občinska uprava deželnega stolnega mesta Ljubljane, 1893, Ljubljana, str. 5, 10. Ti pregledi občinskega uradništva segajo do leta 1914 in so bili tiskani vsako leto. Tu smo navedli samo prvega, kajti ostali imajo enak naslov. — 29. ZAL, Cod III/49, fol 283, 284 in Slovenski narod 22. 12. 1897, št. 292. — 30. ZAL, Cod III/51, fol 34, 35, Cod III/53, fol 12—17, 335—339, Reg I 2203/fasc 2054, fol 46—49, 106, 107, 565. — 31. ZAL, Cod III/58, fol 146, 147. — 32. Laibacher Zeitung 2. 1. 1902, št. 1, Slovenski narod 31. 12. 1901, št. 300, Slovenec 31. 12. 1901, št. 300. — 33. ZAL, Reg I 2203/fasc 2054, fol 370—374, 382 in Cod III/58, fol 237—239. — 34. ZAL, Reg I 1630/fasc 1449, fol 660, 666, Reg I 1492/fasc 1275, fol 407 in Socialno politični urad/fasc 96, fol 162. — 35. ZAL, Cod III/66, fol 275, in Drnovšek, str. 231. — 36. ZAL, Reg I 2203/fasc 2054, fol 263 in dalje. — 37. ZAL, Cod III/47, fol 235, 236, 283, 284 in Cod III/49, fol 90, 91, 250 in 251.

SEVERNOAMERIŠKE PODRUŽNICE DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA DO PRVE SVETOVNE VOJNE

ANDREJ VOVKO

Ena od osnovnih značilnosti zadnjih desetletij habsburške monarhije so bili zelo hudi raznarodovalni pritiski, ki so jih gospodarsko močni in politično privilegirani »zgodovinski« narodi te mnogonarodne države izvajali nad gospodarsko šibkejšimi ter politično zapostavljenimi »nezgodovinskimi« narodi, med katere so sodili tudi naši slovenski predniki. Zelo naglašeno bojišče napadalnih in obrambnih nacionalizmov je bilo šolstvo. Liberalna šolska zakonodaja v avstrijski polovici monarhije, ki je zlasti z osnovnošolskim zakonom iz leta 1869 dala šoli in učiteljstvu večjo neodvisnost in družbeno veljavo, pa vsaj v narodnostno mešanih pokrajinah ni pravično rešila vprašanja osnovnošolskega učnega jezika, saj je odločitev o njem prepuščala krajevnim in deželnim oblastem, ki pa so bile pogosto v rokah »zgodovinskih« narodov tudi tam, kjer so bili ti številčno v manjšini. Po »zaslugi« take zakonodaje npr. Slovenci

niso mogli do ustreznega števila javnih šol zlasti na Koroškem, Štajerskem, v Istri in v mestu Trstu.

Ko so bili v času vlade grofa Taaffeja nemški liberalci v avstrijski polovici države odstranjeni z vlade, so slovenski poslanci v državnem zboru v zameno za podporo Taaffejevi vladi dobili tudi nekaj proslulih »drobtinic«, med drugim tudi na šolskem področju. Nemški nacionalistični krogi, »arhitekti« zloglasnega »Adria-Brücke«, seveda tudi tega malenkostnega zastoja v svojih načrtih niso mogli preboleti, zato so začeli s svojim zasebnim šolskim društvom »Deutscher Schulverein«, ustanovljenim leta 1880, sestavljati mrežo podružnic ter zasebnih vrtcev in osnovnih šol tudi na povsem slovenskem etničnem ozemlju.¹

Čehi, ki so bili poleg Slovencev eden izmed »osnovnih ciljev« Schulvereina, so se mu že leta 1880 postavili po robu z lastno zasebno

šolsko organizacijo Osrednjo šolsko matico, ki je ustanavljala svoje češke zasebne šolske ustanove na češkem etničnem ozemlju. Čehom, ki so bili v mnogih pogledih učitelji Slovencev, so ti sledili leta 1885, ko so na 1000-letnico smrti prosvetitelja Slovanov sv. Metoda (omenjeno obletnico so Slovani v habsburški monarhiji slovesno proslavljali) ustanovili svojo zasebno šolsko narodnoobrambno organizacijo Družbo sv. Cirila in Metoda. Cilj te Družbe, znane tudi s kratico CMD, je bil v smislu njenih pravil ustanavljati in vzdrževati zasebne slovenske osnovne šole in vrtce na katoliški in narodni podlagi. Njen pobudnik je bil duhovnik in zgodovinar Ivan Vrhovnik, med ustanovitelji pa zlasti vidni liberalni politiki na čelu z Ivanom Hribarjem. CMD je bila zamišljena kot cerkvena bratovščina po vzoru na Družbo sv. Mohorja. V prvem obdobju je delovala bolj ali manj slogaško. Med njenimi člani je bilo precej duhovnikov, čeprav so jo privrženci katoliške stranke že kmalu po ustanovitvi začeli označevati kot »liberalno« in obtoževati, da postavlja narodnost pred vero. Radikalneje usmerjeni privrženci liberalne stranke prav tako niso bili povsem zadovoljni s CMD; očitali pa so ji, da je »klerikalna« ter da s pretežno od liberalcev zbranim denarjem podpira med drugim redovnice-šolske sestre, ki so sestavljale del šolskega osebja na njenih šolskih zavodih. Kljub tem napadom z obeh bregov pa je predsedniku CMD Tomu Zupanu, nemu najvidnejših slovenskih liberalno usmerjenih duhovnikov, še nekako uspelo zadržati »concordio« (slogo) do leta 1907.

Leta 1886 je CMD dobila novega nasprotnika — italijansko raznarodovalno organizacijo Pro Patria, ki pa so jo zaradi njenega preveč izzivalnega iredentističnega obnašanja avstrijske oblasti leta 1890 sicer razpusstile, naslednje leto pa dovolile ustanoviti njeno naslednico Lego Nazionale, ki je s svojimi podružnicami in šolskimi zavodi delovala na Primorskem podobno kot Schulverein. Omeniti velja tudi, da so leta 1893 po zgledu slovenske CMD ustanovili Družbo sv. Cirila i Metoda za Istru, ki je v hrvaškem delu Istre ustanovila precejšnje število svojih šol, v slovenski Istri pa se je dejavnost obeh Družb precej prepletala.

Ena osnovnih značilnosti CMD je bila, da je delovala z denarjem, ki je pritekal izključno na prostovoljni podlagi. Med njenimi finančnimi sredstvi ni bilo ruskih rubljev, kot so ji to očitati nemški liberalni časopisi, medtem ko so si njeni nemški in italijanski nasprotniki obilno pomagali z nemškimi in italijanskimi »darili«, zbranimi onstran avstrij-

skih meja. Eden najpomembnejših virov finančnih sredstev Družbe so bili prispevki njenih podružnic, ki so bile razporedene po slovenskem etničnem ozemlju avstrijske polovice monarhije, po letu 1907 pa jih najdemo tudi na Dunaju in Leobnu, čeprav te niso bile posebno uspešne. Podružnice so razen članarin pošiljale tudi izkupičke od veselic in podobnih prireditev, razen te dejavnosti pa so bile s svojimi knjižnicami in prosvetnim delovanjem pogosto prva žarišča slovenskega narodnega osveščanja. Na višku delovanja Družbe je bilo leta 1914 283 podružnic z 18.653 člani. Med dejavnosti »pridobitne plati« CMD je sodilo tako imenovano založništvo blaga »V prid CMD«. Posamezni trgovci so določene vrste blaga opremili s Ciril-Methodovim imenom in kot take so pri določeni vrsti potrošnikov (zlasti slovensko-liberalnih) šle bolje v prodajo, trgovci pa so del dobička od svoje prodaje namenili CMD. Tako so obstajali »Ciril-Methodove« vžigalice, svinčniki, platno, milo, šampanjec, pivo, kislá voda, rum, čaj in podobno. Denar so prinašale tudi Družbine voščilnice in razglednice, publikacije, med drugim Vestniki in Koledarji (Vestniki), ki so danes dragoceno gradivo za Družbino delovanje, volila in zapuščine njenih članov, ki so Družbi omogočila, da je preživela drugače suhe čase med prvo svetovno vojno, Družbini nabiralniki z njenim geslom »Mal položi dar, domu na altar«, narodni kolki, narodni davek, nabirke v slovenskih časopisih, zlasti liberalno usmerjenih.

»Potrošniki« tako zbranega denarja CMD so bili Družbini otroški vrtci in osnovne šole. Prva otroška vrtca so ustanovili leta 1886 v Celju in naslednje leto v Trstu pri Sv. Jakobu, prvo Družbino šolo pa leta 1888 prav tako pri Sv. Jakobu. Mreža Družbinih vrtcev in osnovnih šol je bila najbolj razvita v Trstu in njegovih predmestjih, osnovno šolo in vrtec je CMD odprla še v Gorici in v Krmini, razen njih pa še osnovni šoli na Muti in v Št. Rupertu pri Velikovcu, podpirala pa je tudi osnovno šolo šolskih sester v Mariboru. V šolskem letu 1913/14 je imela 21 svojih ter podpirala dva goriška vrtca s 1794 otroki, v njenih osmih osnovnih šolah pa je bilo 2514 otrok.

Po začetni bolj ali manj uspešni slogi in nadstrankarskem delovanju se je na letni skupščini Družbe leta 1907 v Bohinjski Bistrici začel odločilen spopad privržencev liberalne in katoliške stranke za dokončno prevlado v njej. Predsednik CMD Tomo Zupan, ki je vedel, da bo do tega prišlo, saj so se znamenja zaostrovanja kazala že nekaj let, je pred tem odstopil. Liberalci, ki so ob

podpori narodno-radikalnih dijakov in študentov na čelu s poznejšim liberalnim veljakom dr. Gregorjem Žerjavom, že pred skupščino zbrali dovolj pooblastil in dosegli premoč, so na skupščini prevladali, izvolili svoje novo vodstvo z novim predsednikom CMD, gimnazijskim profesorjem matematike in fizike Andrejem Senekovičem, poraženi privrženci katoliške stranke pa so skupščino demonstrativno zapustili, v naslednjih letih pa se umaknili tudi iz njenih podružnic. Leta 1910 so ustanovili svojo narodnoobrambno organizacijo Slovensko stražo, ki naj bi podobno kot CMD ustanavljala in vzdrževala zasebne slovenske šolske ustanove.

Prelom leta 1907 je pomenil za CMD modernizacijo in obnovev delovanja. Narodni radikali so uveljavljali nekatere novosti, med drugim npr. potovalne učitelje, ki so skrbeli za živahnije delovanje podružnic CMD. Ob tej požitvi delovanja CMD, ki je postala liberalno »uvrščena«, so bili do določene mere upravičeni očitki slovenske ljudske stranke o Družbi kot »agentu« liberalne stranke zlasti na podeželju. Nadaljnji razvoj CMD je nasilno prekinila prva svetovna vojna s svojim začetnim preganjanjem zavednih Slovencev, krvnim davkom med njenimi člani in učnimi močmi ter denarnimi stiskami. Po razpadu Avstro-Ogrske je CMD izgubila tretjino podružnic in svoje zavode, ki so ostali zunaj meja novo nastale jugoslovanske države. V novih razmerah je v starojugoslovanski državi dolgo iskala »smisel življenja«, ki ga je našla v podpori javnim slovenskim šolam ob severni meji, v Prekmurju ter na Kočevskem, pa tudi sicer v javnosti malo vidni podpori slovenskim rojakom na Primorskem in Koroškem. Med drugo svetovno vojno ji je bilo delovanje onemogočeno, zato pa ga je spet obnovila po letu 1945 in ponovno z namenom podpirati naše zamejske Slovence. Njeno delovanje je v zadnjem času postopoma zaspalo.²

Po tem uvodnem delu posvetimo naše zanimanje podpori, ki je bila Družba sv. Cirila in Metoda deležna od naših izseljencev v Severni Ameriki in katere najvidnejši izraz je bila od slovenske neodvisna mreža severnoameriških podružnic CMD. Družba je bila finančne podpore slovenskih izseljencev deležna že pred ustanovitvijo teh podružnic, v času njihovega delovanja pa tudi mimo njih. Prvi severnoameriški podpornik Družbe sv. Cirila in Metoda je bil slovenski izseljenski duhovnik Josip Zalokar iz Red Jacketa v Michiganu, ki je leta 1892 poslal CMD 333 goldinarjev za tri pokroviteljnine (pokrovitelji so bili tisti člani Družbe, ki so plačali najmanj

100 goldinarjev, zato pa so bili med vsem članstvom z izjemo vodstvenih in častnih članov najvišje cenjeni).³ V času neposredno pred ustanovitvijo severnoameriških podružnic beležimo več denarnih pošilk iz Severne Amerike, tako v letu 1908 75 kron, ki jih je zbral in poslal vidni ameriški Slovenec Fran (Frank) Sakser.⁴

Dogodki v zvezi z napadom nemških nacionalistov na skupščinarje CMD v Ptujtu leta 1908 ter krvavo nasilje v Ljubljani, ki je doseglo višek z umorom Lundra in Adamiča, so razburili tudi ameriške Slovence. Tako so ti ob protestnem shodu v Clevelandu naredili tudi denarno zbirko, od katere je bila CMD deležna 340 kron, ostalo pa so namenili za spomenik Lundru in Adamiču (300 kron) ter 400 kron podpore drugim žrtvam nemškega državnega nasilja. Časopis Glas naroda je za CMD zbral 60 kron, prispevek 25 kron je poslal clevelandski Sokol, Slovensko podporno društvo sv. Petra v Brooklinu pa 50 kron letne podpore z zagotovitvijo, da se je bo z enako vsoto spomnil vsako leto.⁵ Glas naroda je s svojimi zbirkami nadaljeval in poslal CMD »za pirhe« 100 kron.⁶

Bolj organizirano raven sodelovanja med ameriški Slovenci in slovensko CMD pomeni že omenjena ustanovitev mreže podružnic v Severni Ameriki. Prvo podružnico CMD so ustanovili 4. julija 1909 na ameriški državni praznik v New Yorku. Njen prvi predsednik je bil že omenjeni Frank Sakser, tajnik pa Ivan Zupan.⁷

Ustanovni zbor 1. ameriške CMD podružnice je bil v dvorani češkega Sokola, vanjo pa se je včlanilo 53 članov. Podružnica je imela zelo malo osnovnih pravil, njen glavni namen je bil zbirati finančna sredstva in jih pošiljati slovenski CMD. Osnovna letna članarina je bila 50 centov ali 2,50 krone, ustanovniki pa so plačali enkrat za vselej 10 dolarjev ali preračunano 50 kron. Ob ustanovitvi so s položnico Ljubljanske kreditne banke poslali 180 kron prispevka in 20 kron iz nabiralnika CMD ki ga je imel v pisarni potovalnega podjetja Frank Sakser.

Hkrati z newyorško so začeli snovati druge severnoameriške podružnice. V času, ko so na slovenskem ozemlju podružnice CMD preživljale krizo, ki jo je izzval razkol leta 1907, so v ZDA nastajale nove podružnice, za newyorško do 1. avgusta še podružnica št. 2 v kraju Dunlo v Pensylvaniji s 15 člani in 7,5 dolarja udnine ter št. 3 v Bridgeportu v Ohiju s 13 člani ter 6,50 dolarja udnine.

Ker slovenska CMD v duhu svojih pravil ni mogla ustanavljati podružnic zunaj avstrijske polovice habsburške monarhije, je bi-

la ameriška organizacija podružnic samostojna. Za njeno ustanovitev v določenem kraju se je moralo prijaviti vsaj 12 članov, zbrani denar pa naj bi pošiljale neposredno prvi in glavni podružnici v New Yorku, ki naj bi vodila skupen račun vseh podružnic. Podružnice so imele odbor, ki so ga sestavljali predsednik, tajnik, blagajnik ter dva nadzornika, njihovo širjenje pa je zelo podpiral ameriški izseljeniški časopis Glas naroda.⁸

Kot zanimivost omenimo, da slovenski izseljenci v Ameriki slovenski CMD niso pošiljali le denarja, temveč tudi stare znamke, kot npr. v letu 1909 Anton Pebrovec iz Winter Quartersa,⁹ medtem ko je vžigalice, cigarete in tobak »v prid Družbi sv. Cirila in Metoda« po pogodbi z njenim slovenskim vodstvom v Severni Ameriki prodajal Alojzij Avsenik.¹⁰

Poleg podružnice št. 4 v Leadvillu, Colorado, ki naj bi bila ustanovljena v začetku avgusta 1909, so 14. novembra istega leta ustanovili podružnico v Calumetu, Michigan, in to predvsem po zaslugi tamkajšnjega časopisa »Glasnika«, ki je v krasnih člankih predočil »ameriškim Slovincem pogibel, pretečo Slovincem v Avstriji«. Tajnik newyorške podružnice Župan je tako v letu 1909 poslal slovenski CMD preko 400 kron.¹¹ O prispevkih slovenskih izseljencev je bil govor tudi na letni skupščini CMD na Jesenicah. 8. avgusta 1909, kjer je blagajnik, notar Hudovernik govoril o »ameriških bratih«, ki tudi v Ameriki »pazno zasledujejo vse naše delovanje« in so Družbi poslali 440 kron.¹² Ker je bila pošiljka Ivana Zupana ob koncu tega leta, gre po vsej verjetnosti za dve različni nakazili.

V začetku leta 1910 je v Severni Ameriki delovalo že devet podružnic z okrog 600 člani. Njihovo dejavnost sta podpirala in delovanje CMD pojasnjevala časopisa Franka Sakserja Glas naroda ter calumetski Glasnik, ki ga je urejal Fr. Schweiger. Podružnica št. 1 v New Yorku je razen zbiranja prispevkov ostalih podružnic posredovala razpečrevanje »narodnega blaga« ter naročila tudi 15 izvodov Slovenskega Branika, časopisa v Ljubljani, ki je dal pobudo zanj Ivan Vrhovnik ter ga tudi urejal. Slovenski Branik je poleg podrobnih poročil o delovanju CMD, podružnic ter ameriških podružnic objavljal tudi druge prispevke z narodnoobrambno vsebino.¹³

Mreža podružnic in odbornikov ameriške CMD je bila v začetku leta 1910 takšna: 1. New York, 71 članov, predsednik Josip Rems, tajnik Ivan Zupan, blagajnik Vinko Zevnik, nadzornika Alojz Češarek in Jakob Bauer, 2. Dunlo, 17 članov, predsednik Anton Poje, tajnik Frank Kavčič, blagajnik Al. Bavdek,

nadzornika Al. Sterle in Ivan Bovha, 3. Bridgeport, 20 članov, predsednik Andrej Hočev, tajnik Mih. Hočev, blagajnik Anton Hočev, nadzornika Ma. Žitnik in Fr. Gregorčič, 4. Pueblo, Colorado, 115 članov, predsednik Ivan Prijatelj, tajnik Ivan Gaber, blagajnik Ivan Merhar, nadzornika Ivan Vidic in Fr. Bambič, 5. Cumberland, Wyoming, 31 članov, predsednik Ivan Šarc, tajnik. Josip Kežman, blagajnik Ivan Medved, nadzornika Fr. Tlakar in Josip Marolt, 6. Calumet, Michigan, 137 članov, predsednik Fr. Schweiger, tajnik Josip Češarek, blagajnik Mihael Žunič, nadzorniki L. F. Klopčič, M. F. Kobe, Ivan Plut, Peter Belopavlovič, 7. Eveleth, Minnesota, 93 članov, 8. Lakewood, Ohio, 13 članov, predsednik R. Murn, podpredsednik M. Udovič, tajnika A. Kolbesen in Josip Šmajdek, blagajnik L. Šmajdek, 9. Winter Quarters, Utah, 67 članov, predsednik Ivan Juvan, tajnik Anton Terbovc, blagajnik L. Lavtar, nadzornika Andrej Juvan in Tomo Majnik, 10. Chisholm, Minnesota, 20 članov, 11. Aurora, Minnesota, 26 članov, 12. Salida, Colorado, 31 članov, 13. McKinley, Minnesota, 15 članov.¹⁴

Ob začetku leta je prejela slovenska CMD od ameriških Slovincov 800 kron, v tej vsoti pa je bilo tudi 80 kron, ki jih je marljivi pospeševalec ameriških podružnic CMD v Minnesoti trgovec Matija Pogorelec iztržil za Družbine razglednice in kolke.¹⁵ Konec januarja je bilo že 20 severnoameriških podružnic z okrog 900 člani, ki so od 4. julija 1909 poslali v staro domovino vodstvu CMD 1800 kron. Novi podružnici CMD sta nastali 7. marca 1910 v Superiorju, Wyoming in nekaj kasneje v Rock Springsu v isti zvezni državi. Prva podružnica je štela 27 članov, v začasni odbor pa so izbrali kot predsednika Antona Veharja, tajnika Martina Stalika, blagajnika Jakoba Tavčarja ter nadzornike Antona Petrovca, Antona Novaka in Ivana Primiroso.¹⁶

V dobrem letu dni od ustanovitve podružnice št. 1 je število podružnic CMD v Severni Ameriki naraslo na 28 s 1159 člani. Poleg zgoraj že omenjenih 13 so bile ustanovljene še naslednje: 14. Frontelac, Kansas, 15. Hibbing, Minnesota, 16. Black Diamond, Washington, 17. Jenny Lind, Arkansas, 18. Johnstown, Pennsylvania, 19. Kansas City, Kansas, 20. Primero, Colorado, 21. Delagua, Colorado, 22. Cleveland, Ohio, 23. Superior, Wyoming, 24. Rock Springs, Wyoming, 25. Sublet, Wyoming, 26. Somerset, Colorado, 27. Frontier, Wyoming ter 28. Tacoma, Washington, ki je ob ustanovitvi štela 42 članov. Največ prispevkov so zbrale podružnice v New Yorku (279,94 dolarja), Pueblu (63,29 dolarja), Eve-

lethu (57,60 dolarja) ter Winter Quartesu (34 dolarjev). V prvem letu delovanja 1909/10 so podružnice zbrale skupaj 753,60 dolarja, ki so jih nakazali vodstvu CMD v Ljubljano v več obrokih: 26. julija 1909 200 kron (40,70 dolarja), 4. novembra 1909 400 kron (81,60 dolarja), 21. decembra 800 kron (162,80 dolarja), 28. januarja 1910 400 kron, 19. marca 1910 400 kron ter 25. junija 1910 kot jubilejni dar ob 25-letnici CMD 1000 kron (204,50 dolarja). Skupaj je bilo do 17. julija 1910 nakazanih 3200 kron, v blagajni podružnice št. 1 pa je ostal še 101 dolar, ki pa naj bi ga še v istem mesecu poslali v Ljubljano.¹⁷

O podružnicah CMD v Severni Ameriki so govorili tudi na skupščini Družbe v Ljubljani 3. julija 1910. Zanimivo je, da so govorili o 27 podružnicah, kot jih je bilo takrat v resnici ustanovljenih, medtem ko so v poročilih iz Amerike navajali 30 podružnic, brez kasneje ustanovljene podružnice v Tacomi. Tako je npr. zelo delavna podružnica v Clevelandu po severnoameriškem seznamu imela številko 24 in z njo tudi nastopala, dejansko pa je bila 22. po vrsti, kajti v omenjenem seznamu ni bilo števil 19, 21 in 27. Morebiti je pri njih šlo za pojav, znan tudi v mreži podružnic v matični domovini, za »mrtvorojene podružnice«.

Tudi podružnice CMD v Severni Ameriki se podobno kot tiste v matični deželi niso zadovoljile samo s zbiranjem članarin ter prodajo Družbinega blaga, temveč so bile s svojimi veseljami, shodi in sejami zelo dragocena zbirališča slovenskih izseljencev v tujini. Že zgoraj omenjena podružnica v Clevelandu je imela recimo mesečne seje vsako tretjo nedeljo, na njih so zbirali prispevke tudi za slovensko CMD. Na eni od takih sej so sklenili, da svojih zbranih prispevkov ne bodo več pošiljali »po ovinku« preko newyorške podružnice, marveč kar neposredno v staro domovino. Na ta način so vodstvu CMD poslali tudi izkupiček veselice, ki jo je ta podružnica organizirala 25. septembra 1910. Predsednik podružnice Louis Pirc se je v pismu vodstvu CMD sicer opravičeval, da so pričakovali več čistega dobička, kot je bilo 91 dolarjev 50 centov, oziroma pretvorjeno v krone 450 kron, vendar pa ta denar pošiljajo »z največjim veseljem za napredek in razširjanje blagonosnega dela naše prekrstne C. in M. družbe«.¹⁸

V letni bilanci CMD se račun Slovencev v Ameriki pojavi z letom 1909, ko znašajo letno prikazani prispevki 634 kron, za leto 1910 pa kar 3661,91 krone. Ob tem navedimo še, da lahko od spremembe načina objave Družbine bilance v letu 1907, ki je v primerjavi s prej-

šnjimi prikazi finančnega poslovanja CMD veliko podrobnejša, zasledimo od zgornjih ločene prispevke slovenskih izseljenskih časopisov, predvsem Glasu naroda, ki je leta 1907 poslal 315, leta 1908 75, leta 1909 pa 210 kron. Od leta 1910 prispevkov Glasa naroda ni več, najbrž so bili vsi finančni napor osredotočeni na prispevke severnoameriških podružnic CMD.¹⁹

Leto 1910 je po vsoti zbranih prispevkov pomenilo višek delovanja ameriških CMD podružnic, čeprav tudi leto 1911 ni dosti zaostalo v tem pogledu. Svoje so k darežljivosti naših izseljencev prispevali poleg proslavljanja 25-letnice Družbe tudi napadi nanjo, najbolj znani članek v Slovincu 7. februarja 1910 »Cirilmetodarija«, ki je pozival na boj proti njej, češ da je »protinarodna in strup za narodno idejo«.²⁰

Kot smo že omenili, so bile med našimi izseljenci v Severni Ameriki priljubljene tudi zbirke rabljenih znamk, ki so jih potem v matični domovini prodajali in tako v duhu Družbinega gesla zbirali »zrno na zrno«. Na prelomu iz leta 1910 v letu 1911 je tako poslal rabljene znamke tajnik podružnice št. 9 v Winter Quartesn Anton Terbovc, obenem pa še sporočil, da šteje njihova podružnica 71 članov, ki so v letu 1910 zbrali 35,50 dolarja (torej kot kaže 1,5 dolarja več, kot je bilo objavljeno v poročilu newyorške podružnice na obletnico njene ustanovitve).²¹ Podobno sta rabljene znamke poslala Fr. V. Opaškar in Ivan Klopčič iz Clevelanda.²²

Ob koncu leta 1910 in v začetku leta 1911 so nastale še naslednje podružnice z »dokončnimi« zaporednimi številkami: 29. Pittsburg, Pennsylvania, 30. Moon Run, Pennsylvania ter 31. Meadow Lands, Pennsylvania. Podružnico št. 32 v Chicagu, Illinoisu, so ustanovili 12. februarja 1911.²³

Osrednja ameriška podružnica CMD št. 1 v New Yorku je imela 27. avgusta 1911 tretji občni zbor, ob katerem je štela 72 rednih ter 1 podpornega člana. Dohodki podružnice so od prejšnjega občnega zbora znašali 131,13 dolarja, stroški 6 dolarjev, tako da je bilo presežka 125,13 dolarja. Skupni dohodki vseh ameriških podružnic v tem obdobju, ki pa je nekatere izmed njih pestilo slabo gnotno stanje njihovih članov, so bili 580,43 dolarja, izdatki 57,33 dolarja ter presežek 523,10 dolarja oziroma 24000 kron, ki so jih poslali v Ljubljano v treh obrokih. Od 26. julija 1909 do 8. junija 1911 so ameriške podružnice poslale v staro domovino vodstvu CMD 5.600 kron. Izvolili so tudi nov odbor podružnice brez prejšnjih predsednika Josipa Remsa in tajnika Ivana Zupana, ki sta se

službama odpovedala. Novi predsednik je postal Anton Burgar, tajnik Alojzij Andoljšek, blagajnik Vinko Zevnik, nadzorniki Fran Barbič, Dragotin Adamič ter Fr. Primožič, in odbornika F. Zelenec in Josip Košak. Že na občnem zboru je obnovilo članarino 42 članov, ki so plačali po 50 centov ter podporni član Frank Sakser, ki je plačal 5 dolarjev.²⁴

Zgoraj omenjenim podružnicam se je v letu 1911 kot zadnja priključila še podružnica št. 33 v Oregon Cityju, Oregon. V podružnice so tako imele 1493 članov, v letu 1911 pa so vodstvu CMD posale 3.404,66 krone.²⁵

V seznamu podružnic CMD v Severni Ameriki je številko 2 v glavnem nosila podružnica v kraju Dunlo (včasih pa tudi podružnica v Clevelandu, kar ji je sicer šlo po delavnosti, ne pa tudi po vrstnem redu nastanka, tam je imela, kot rečeno, številko 22 ali 24). Ustanovili so jo leta 1909, potem ko so v Glasu naroda brali poziv za ustanavljanje podružnic CMD po vzoru newyorške. Prvo leto so imeli 21 članov in zbrali 16,24 dolarja. Drugi letni shod so imeli 7. julija 1910, število članov je v drugem letu delovanja narastlo na 32, s članarino in darovi so v tem letu zbrali 18,84 dolarja. Tretji letni shod so imeli 27. julija 1911, na njem je plačalo članarino 27 članov, skupaj pa so zbrali 16,12 dolarja. Namenili so se tudi v letu dni zbrati 200 kron (40 dolarjev) za obrambni kamen Družbe sv. Cirila in Metoda. Obrambni kamni so bili način zbiranja sredstev, ki ga je CMD začela spodbujati kot odgovor na tako imenovani Roseggerjev sklad Schulvereina, plačniki teh »kamnov« pa so imeli vse pravice pokroviteljev CMD.²⁶

Odbor zelo delavne podružnice CMD v Clevelandu so ob začetku leta 1912 sestavljali predsednik Louis J. Pirc, tajnik Ivan Vidervol, blagajnik Mihael Setnikar, zapisnikar Ivan Rus ter računski nadzornik Franjo Strehovec, poleg njih pa so bili njeni člani še Beno Levstik, Hinko Bole, Ivan Zamljen, Anton Bašča, Mihael Cvelbar, Viktor Levec, John Žmavc, Franc Turk, Ivan Glavač, Fr. Beseničar, Anton Strniša, C. Vintar, Josip Grilc, Peter Pikš in Anton Jerina.²⁷ V tem času so po svoji navadi in za razliko od drugih podružnic neposredno nakazali vodstvu CMD 100 kron, ki so jih po besedah spremnega pisma položili »na oltar domovinske in slovenske ljubezni do rodne naše domovine«.²⁸

Newyorška podružnica CMD je 17. februarja 1912 priredila običajno letno veselico v korist CMD, ki je prinesla preko 500 kron čistega dobička, drugih 500 kron, ki so jih poslali skupaj s tem dobičkom, pa so zbrali

od drugih podružnic in s posameznimi darili. Tajnik Andoljšek je darilo, ki ga je kot običajno poslal preko Ljubljanske kreditne banke, pospremil tudi s sporočilom, ki so, kot vidimo, često spremljala denarne pošiljke. V njem obljublja, da bo skušal poživiti delovanje drugih podružnic CMD, vendar pa te pri njihovem delovanju ovira brezposelnost članov in nestalno delo, zaradi katerega se morajo seliti iz kraja v kraj.²⁹

Podružnica št. 2 v Dunlo je res »izklesala« obljubljeni »obrambni kamen«. Denar zanj pa so zbrali na zabavnem večeru, ki so ga organizirali 20. februarja 1912, kjer so tamkajšnji izseljenci pokazali navdušenje »za koristno stvar naše obmejne mladine na Slovenskem«. Podobno kot v delovanju podružnice je tudi o tem večeru poročal v svojem pismu Louis Sterle.³⁰

Podobno kot se je to dogajalo tudi na slovenskem ozemlju, ko so podružnice »zaspale« ali prenehale delovati, ko so se preselili njihovi ključni odborniki, srečamo take pojave tudi v Ameriki. Že večkrat omenjeni tajnik newyorške podružnice Andoljšek je poročal, da skuša podružnice zdramiti iz mlačnosti, pri čemer uporablja tudi najnovejše številke Slovenskega Branika, vendar pa so se mu začela pisma vračati, kar je bil dokaz, da vodilnih mož določenih podružnic ni več v tistih krajih in da so podružnice prenehale delovati. Kljub temu zagotavlja, da ne bo popustil v svojih prizadevanjih in bo »tudi v tujini držal naš slovenski prapor kvišku«.³¹

Obrambni kamen — pokroviteljstvo 200 kron je kar sam zbral in poslal mizarški pomočnik Josip Bernik iz Chicaga. Njegovo nedvomno velikodušno darilo so v Slovenskem Braniku, ki je redno poročal o delavnosti naših izseljencev v podporo CMD, pospremili z ugotovitvijo, da so »na slovenski zemlji... možje, ki so dobro plačani in prejemaajo tisočake na leto, a jih pogrešamo med plačniki Druženega obrambnega sklada, ubogi mizarški pomočnik pa je v brezmejni ljubezni do svoje slovenske narodnosti odštel težko prisluženih 200 K«.³²

Ameriški rojaki so začeli tudi s posebno zbirko, namenjeno pokritju deficita glavne družbe CMD. Na poziv, ki ga je v ta namen objavila newyorška podružnica CMD v Glasu naroda, so v ta namen prispevali 13 dolarjev rojaki v Greensburgu v Pennsylvaniji, kjer ni bilo podružnice CMD, ostalo do poslanega zneska 200 kron pa so zbrali »razni Družbeni prijatelji«.³³

Tajnik newyorške podružnice je poleg zgoraj omenjene vsote ob koncu junija 1912 po-

slal v dveh delih še 800 kron, ki jih je zbral iz članarine svoje podružnice, iz prispevkov za pokritje deficita CMD ter v spomin na umrlega pesnika Antona Aškerca, ki je bil tudi član CMD ter ustanovitelj podružnice te družbe v Šmarju pri Jelšah leta 1886. Poziv ameriškim Slovencem, naj počastijo njegov spomin, je prinesel newyorški Glas naroda. Občni zbor newyorške podružnice 30. junija 1912 po tajnikovih besedah ni preveč uspel, ker je bila udeležba zaradi zelo vročega dne zelo pičila, zagotovil pa je, da bo skušal od članov izterjati članarino ter pridobiti tudi nove.³⁴

Pridno je delovala tudi clevelandska podružnica, ki je v obdobju 1910—1912 poslala Družbi 1800 kron. Med naše izseljence je širila tudi »Slovenski Branik«, ki jim je pomenil osnovni vir informacij o delovanju Družbe sv. Cirila in Metoda.³⁵ Na letni skupščini CMD 22. septembra 1912 v Trstu je navzoče v imenu clevelandske podružnice pozdravil tudi Ivan Lah iz Šmarja, ki je prebral pismo podružničnega predsednika Louisa Pirca, v katerem je ta med drugim zapisal, da bodo tisti ameriški Slovenci, ki se zavedajo pomena CMD, še naprej polagali »svoje oboje na materinski oltar«. V letu 1921 je bilo teh »obolov« za 2.809,70 kron.³⁶

»Učinek« ameriških podružnic CMD je začel v letih 1913 in 1914 postopoma upadati, leta 1913 najprej na račun »konkurence« balkanskih vojn. Tako je poročal Louis Pirc iz Clevelanda v začetku leta 1913, da so sicer poslali CMD 100 kron, da pa je bilo treba »nabirati za trpeče naše balkanske brate, katerim smo poslali 1700 K iz Clevelanda« ter da je izseljencem potrebno mnogo narodne požrtvovalnosti »za ohranitev rodne zemlje in slovenskih otrok zoper turške navale sovražnih sosedov.«³⁷ Svoje prispevke je redno pošiljala tudi podružnica v New Yorku, najprej 400 K za Novo leto, nato še 400 K kot dobiček predpustne veselice. Preden je na letni skupščini podružnice odložil tajniško službo, ker je bil preveč zaposlen drugje in si je ustvaril dom precej daleč od mesta, je Alojz Andoljšek poslal CMD še 800 kron, od katerih je bilo 400 članarina in izkupiček veselice podružnice v Chicagu, 400 pa večinoma prispevek podjetja Franka Sakserja. Novi odbor podružnice so sestavljali predsednik Karol Adamič, tajnik Ivan Terček, blagajnik Fr. Pirnat, nadzorniki Škrabar, Hergula in Erhatic ter odbornika Primožič in Zlatič.³⁸ Svoj ponovni prispevek 100 kron je poslala tudi clevelandska podružnica CMD. V letu 1913 so naši severnoameriški izseljenci poslali vodstvu CMD 1.569,13 krone.³⁹

Kot kaže, je v letu 1914 od vseh severnoameriških podružnic delovala le še newyorška, ki je v začetku leta poslala vodstvu CMD prispevek 650 kron. V »Slovenskem Braniku« so ta dar pospremili z zahvalo darovalcem, obenem pa z značilnim vprašanjem »Kaj pa ostale ameriške podružnice?«⁴⁰ Te očitno niso bile več posebno delavne, saj je bilo v bilanci CMD za leto 1914' v rubriki Račun darov Slovencev v Ameriki zapisanih le 673,20 krone, torej očitno le 23,29 krone več, kot jih je poslala newyorška podružnica. Prispevek ameriških Slovencev zasledimo v Družbini bilanci še v letu 1916, in sicer 433 kron.⁴¹

Ker za Račun Ameriških Slovencev v bilanci CMD nikjer ni jasno, da vsebuje samo prispevke ameriških podružnic, moremo sklepati, da so v njem najbrž zajeti tudi darovi tistih izseljencev, ki svojega denarja niso pošiljali preko teh podružnic, ampak neposredno sami. Tak velik ameriški dobrotnik Družbe je bil že omenjeni trgovec Matija Pogorelec iz Chicaga, ki je tako poslal leta 1912 novoletni dar 200 kron, od katerih jih je sam nabral od dobičkov pri kupčijah »po malem nekaj tu nekaj tam«, 100 K pa so zbrali na zborovanju Kranjsko-slovenske katoliške jednote oktobra 1911 v Chicagu.⁴² Podobno se je Pogorelec spomnil Družbe z darilom 100 K v začetku leta 1913, ko pa je v februarju istega leta proslavljal svoj 45. rojstni dan in 20-letnico bivanja v Ameriki, je slovenski CMD poslal še 50 K.⁴³ »Najvneteji pospeševalec Družbe sv. Cirila in Metoda v daljni Ameriki« Pogorelec pa je razen denarja obljubil še posebno darilo — prepariran rep klopotače, ki bi ga skoraj pičila julija 1913, ko je hotel na svojih trgovskih poteh nabirati rože. Vest o tem dogodku so v Slovenskem Braniku pospremili s komentarjem, da so veseli, da se mu ni nič zgodilo in da mu želijo, »da bi še mnogo let nabiral po Ameriki cvetke in prispevke Družbi C. M. zatirajoči strupeno kačjo zalego v stari domovini«. Ni podatkov, ki bi potrjevali, da je kačo »za šolsko porabo« v resnici poslal.⁴⁴

Slovenski izseljenci, združeni v Družbo zavodnih Slovencev v Jolietu, Illinois, kjer ni bilo ameriške podružnice CMD, so vodstvu CMD v prvi polovici leta 1911 poslali 200 kron kot ustanovnino in to po tamkajšnjem podjetju »Ogulin in Sitar« ter izrazili željo, »da bi naša prekornistna družba rasla, procvitala in uspevala toliko časa, dokler bode moral naš mili zatirani narod sam graditi šole za svojo deco ob ogroženih mejah.«⁴⁵

Videli smo že, kako vneto je za CMD deloval Frank Sakser, z manjšimi, a zato nič

manj velikodušnimi darovi pa so se Družbe spomnili še med drugimi duhovnik J. Judnič iz Leadevilla, Colorado, ki je svoj dar 5 kron na prelomu iz leta 1912 v 1913 poslal po znamenem založniku L. Schwentnerju, »gdč. Rusova« iz Shensey Rectory Herts (?), ki je svoj prispevek 6,13 K poslala po Ljubljanski kreditni banki, Antonija Foerster iz Chicaga, ki je poslala svoj dar 75 kron ob 25. obletnici ženske podružnice CMD v Trstu leta 1912.⁴⁷

Po podatkih iz bilanc Družbe sv. Cirila in Metoda so v obdobju od 1909 do 1916 ameriški Slovenci zbrali 13.185,60 krone darov (seveda v dolarjih, ki so jih potem zamenjali v krone), k temu pa lahko prištejemo še 600 kron, ki jih je posebej zbral časopis Glas naroda. Glede na razmeroma kratko obdobje zbiranja je to za okoliščine, v katerih je delovala CMD, kar lepa vsota, po drugi strani pa moramo ugotoviti, da je znašala letna plača za otroško vzgojiteljico v CMD vrtcu od 800 do 1000 kron letno, učiteljska plača še nekoliko več, stroški za učiteljske plače in vzdrževanje deške osnovne šole pri Sv. Jakobu v Trstu pa samo v letu 1914 20.683,98 krone.⁴⁸

Seveda je bil finančni učinek ameriških podružnic CMD le ena plat njihovega delovanja, prav tako, če že ne še bolj pomembna je bila njihova vloga, ki so jo odigrale pri povezovanju naših izseljencev ter ohranjanju njihove narodne zavesti in vezi z matično domovino.

OPOMBE

1. O Schulvereinu glej: Petindvajset let Schulvereina, Učiteljski tovariš, Ljubljana, 1905, str. 181, 182. Zmaji brez zob, Koledar (Vestnik) šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za leto 1924, Ljubljana 1923, str. 69–80. — 2. O CDM: Pogled na prvo četrtsotletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910. Polstoletje družbe sv. Cirila in Metoda, Jubilejni koledar obrambne Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1936, Ljubljana 1935, str. 32 do 48. — 3. Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda VI, v Ljubljani 1892, str. 27. Slovenski Branik, Ljubljana, V 1912, str. 57–58. — 4. Slovenski Branik, Ljubljana, I/1908, str. 91. — 5.

Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 36. — 6. Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 116. — 7. Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 187. — 8. Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 224–226. — 9. Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 226. — 10. Slovenski Branik, Ljubljana, II/1909, str. 311. — 11. Prav tam. — 12. Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1910, Ljubljana, 1909, str. 132. — 13. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 15. — 14. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 44. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 246. — 15. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 44. — 16. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 131. — 17. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 245–247. — 18. Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 247. — 19. Koledarji (Vestniki) ... za leto 1909, 1910, 1911, 1912. — 20. Odmevi na ta napad, Slovenski Branik, Ljubljana, III/1910, str. 100, 131, 158. — 21. Slovenski Branik, Ljubljana, IV/1911, str. 9, 10. — 22. Slovenski Branik, Ljubljana, IV/1911, str. 65. — 23. Slovenski Branik, Ljubljana, IV/1911, str. 92. — 24. Slovenski Branik, Ljubljana, IV/1911, str. 247. — 25. Koledar (Vestnik) ... za leto 1913, Ljubljana 1912, str. 95. — 26. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 15, 16. — 27. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 57 in fotografska priloga med stranema 58 in 59. — 28. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 83. — 29. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 82, 83. — 30. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 83. — 31. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 131, 132. — 32. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 162. — 33. Prav tam. — 34. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 185 do 186. — 35. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 213. — 36. Koledar (Vestnik) ... za leto 1913, Ljubljana 1912, str. 91, 92. — 37. Slovenski Branik, Ljubljana, VI/1913, str. 65. — 38. Slovenski Branik, Ljubljana, VI/1913, str. 169, 192. — 39. Koledar (Vestnik) ... za leto 1915, Ljubljana 1914, str. 73. — 40. Slovenski Branik, Ljubljana, VII/1914, str. 101, 102. — 41. Koledarji (Vestniki) za leto 1916 in 1918, str. 81 in 73. — 42. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 35. — 43. Slovenski Branik, Ljubljana, VI/1913, str. 91. — 44. Slovenski Branik, Ljubljana, VI/1913, str. 248. — 45. Slovenski Branik, Ljubljana, IV/1911, str. 144, 145. — 46. Slovenski Branik, Ljubljana, VI/1913, str. 38. — 47. Slovenski Branik, Ljubljana, V/1912, str. 185. — 48. Koledar (Vestnik) ... za leto 1916, Ljubljana 1915, str. 84.